

Forf.s hovedresultat af undersøgelsen er, at den svenske regering udnyttede laugene til fremme af egne formål, medens den dansk-norske modarbejdede laugenes begrænsninger af håndværkeres frie etablering. Flere forhold, som forf. ikke nævner i forbindelse hermed, synes at have gjort sig gældende. For det første var i kraft af Øresundstolden den dansk-norsk konge i højere grad end den svenske økonomisk uafhængig, for det andet konstaterer man – også på andre punkter – protomerkantilistiske træk i nogle år o. 1560 og igen i det 17. århundredes første fjerdedel. Fri etableringsret for udenlandske håndværkere (i praxis ofte ved ægteskab med en dansk kvinde) betød adgang til ny teknik og dermed også til fremgang for faget, og manufaktursystemet med centrale arbejdspladser brød med den hævdvundne organisation af arbejdet med fāmandsværksteder som kerne. Derimod har forf. nok ret i at kæde den svenske regerings politik sammen med den kraftige urbanisering i 16. og 17. århundrede. Landhåndværkerne kunne danne begyndelsen til de nye byers borgerskab (og skattegrundlag), hvilket var umuligt i Danmark, der ved middelalderens slutning stort set havde nået sit endelige antal byer inden industrialiseringen.

Bogens egentlige fortjeneste er den solide fremstilling af laugenes rolle i den offentlige administration og i kontrollen af priser og kvalitet, selv om et større kendskab til de tre landes almene byhistorie ville have tilladt forf. med større sikkerhed at skelne mellem særpræg og det typiske i udviklingen.

Thomas Riis

BJØRN POULSEN: Bondens penge. Studier i sønderjyske regnskaber 1400-1650. Landbohistorisk Selskab, 1990. 214 sider.

Pengeomløb, bondehandel og lokalforvaltning i det senmiddelalderlige Sønderjylland er et forskningsgebet, Bjørn Poulsen har opdyrket som sit eget. Disputatsen fra 1988 (anmeldt i HT 1989 s. 331-69) udgjorde et dristigt forsøg på at placere det vestslesvigske oprør 1472 i en handels- og agrarhistorisk sammenhæng. I dens kølvand er fulgt en hoben af handlinger og artikler, der vidner om en usædvanlig målrettet forskningsindsats. I denne sammenhæng ser vi bort fra saltproduktion og herredsfogeder og henviser blot til de to bidrag om kreditgivning blandt bønder og hertugdømmet Slesvigs finanser (HT 1990).

Det hedder sig, at der ikke findes danske bonderegnskaber fra 15-1600-tallet. Denne påstand dementerer Poulsen eftertrykkeligt for Sønderjyllands vedkommende i den foreliggende analyse, men det må rigtignok tilføjes, at kun de to sidste af de fem analyserede regnskaber må karakteriseres som ægte bonderegnskaber. Et fogedregnskab fra bispeborgen Brink i marsksognet Ballum 1388-89, en regnskabsbog fra en Højer-handelsbonde 1544-46 og en sydslesvigske storbondes regnskaber fra Husumkanten, ført omkring 1570, afspejler hver for sig et mere avanceret, kapitalistisk niveau. Det sidste er rent tysk, Brink-regnskabet er på latin, mens Højer-regnskabet er ført på tysk, isprængt danske vendinger. Det ene danske bonderegnskab – fra fæstegården Fladsten i Rise sogn ved Åbenrå – er ligeledes ført på tysk indtil 1601, mens personlige notater er skrevet på dansk, og fortsættelsen fra 1630'erne og 1640'erne er rent dansk. Også en selvejerbondes regnskabsbog fra Nr. Villum nord for Tønder fra 1647-58 er dansk.

Poulsens skarpsindige og perspektivrige analyser af de fem regnskaber rækker langt videre end deres snævre, lokale oprindelse. Danmarkshistorien er virkelig

blevet beriget under stikord som kapitalisme og pengeøkonomi, foldudbytte og agrarstruktur. Til de kongerigske bønders forsvar, som unægtelig sættes i skygge af den dynamiske bondekaptalisme navnlig i Vestslesvig, Poulsen afdækker, må det siges, at sammenligningen næppe er rimelig. Poulsen er selv inde på herskabsforholdets betydning, og skal der sammenlignes, må det blive med semiadelige kapitalister som Niels Clementsen eller borgerlige storkøbmænd. 1500-tallets Danmark haltede næppe generelt efter hertugdømmerne, selv om vore fæstebønder første en mere undertrykt tilværelse end Poulsens bondekaptalister.

Mikael Venge

KARL NIELSEN: Vor mand og råd. Bjørn Andersen til Stenalt, Bjørnsholm og Vår 1532-1583. Viborg, Landsarkivet for Nørrejylland, 1991. 192 sider, 294 kr.

Dette sympatiske portræt af rigsråd Bjørn Andersen er inspireret af en lokal interesse for Vitskøl kloster, som Bjørn Andersen erhvervede ved et mageskifte 1573 og omdøbte til Bjørnsholm. Året før var han blevet lensmand på Ålborghus, og det sidste tiår af hans liv kom derved til at tilhøre Himmerlands historie.

Biografien er dog ikke blot lokalhistorie. Som historisk skikkelse var Bjørn Andersen centralt placeret, og hans politiske karriere falder sammen med den danske adels »gyldne« perioder. Karakteristisk for det snævre oligarki, der styrede Danmark under adelsvælden, er hans nære slægtskab med fire kanslere på rad. Han var gift med en niece af Johan Friis, sætter til Niels Kås, svoger til Christian Friis og morfader til den yngre Christian Friis (Kragerup).

Materialet om Bjørn Andersens person er i og for sig spinkelt, eftersom hans arkiv er tabt. I stedet har Karl Nielsen valgt at skrive et generelt portræt af en lensmand og politiker fra renæssancen, en opgave, han løser med stor dygtighed og indsigt. Med Svend Gissel og Frede P. Jensen som de sikre guider er et vældigt utrykt og trykt kildemateriale gennemløjet. Grundigheden har givet gevinster såsom de mankehår, bønderne ved Simsted å ydede i landgilde, foruden en række mere markante bidrag om øksnehandel, møntproblemer, bondeskatter og mageskifter. Karl Nielsen har ikke blot præsteret et portræt af en lensmand, men i virkeligheden af hele Frederik II's tidsalder.

Mikael Venge

KONRAD REPGEN (Hgb.): Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert. Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte, 19. Münster, Aschendorff Verlag, 1991. VIII + 118 s. 45,- DM.

Ideologiske tendenser og politiske magtforhold i en given tidsalder afspejles almindeligvis med stor præcision i den eller de herskendes selvopfattelse og i de beherskedes opfattelse af herskerrollen. Denne dobbelte synsvinkel er indeholdt i begrebet »Herrscherbild«, som det anvendes i det foreliggende bind.

Det tyske historiker Stephan Skalweit offentliggjorde i 1957 en banebrydende afhandling, hvori han for første gang gjorde det 17. århundredes herskerbillede på tysk grund til genstand for en systematisk undersøgelse. Denne afhandling blev i de følgende tiår retningsgivende, og nærværende lille bog ligger også i forlængelse